

ÉRTESÍTŐ.

Eugen Heinrich Schmitt: Das Geheimniss der Hegelschen Dialektik, beleuchtet vom concret-sinnlichen Standpunkte. Halle a. S. 1888 oct., 143 lap. (Philosophische Vorträge, herausgegeben der Phil. Gesellschaft zu Berlin.)

Ez a teljes czíme annak a munkának, melynek külső, a berlini philosophiai társaság előtt elért sikerével, Schmitt Jenő, a volt zombori irnok neve hirtelen ismeretessé lett. Most, hogy a munka megjelent, *Lasson*, a berlini philosophiai társaság elnöke így vezeti be a német olvasó közönség előtt: «E munkának sem sikerült ugyan a berlini philosophia társaság pályakérdése valamennyi követelményének egyformán eleget tenni, mindamellett több kiválóságot mutatott s problema megoldásában nem csekélyre becsülendő szolgálatot tett. A szerző életkörülményei még élénkebb világosságban tüntették föl philosophiai tehetségét, melynek művében kétségtelen bizonyítékait adta. Egyetemet nem hallgatott, irnok volt egy, a tudományos munka központjától távol eső helyen, hol nincs nagyobb könyvtár, a philosophiai szaknak nincsenek említésre való képviselői. Nem volt szakember s nem szakembernek tanítványa; külső életfolyása sem ingert, sem gazdagabb segédeszközöket nem nyújtott neki komolyabb tudományos fáradozásokhoz. E körülmények tehát csak növelték az érdeklődést a szerző és munkája iránt s egyúttal mentségére lehetnek annak, a mi az utóbbiban kevésbé látszott kielégítőnek».

Lasson ez ítéletét természetesen a társasága által kitűzött pályakérdés megfejtésére vonatkozólag mondja, a munthogy első sorban csakis az képezheti szerzőnk művében a kritika tárgyát. Schmitt azonban bő alkalmat ad arra, hogy munkájának megítélésénél más, tágasb szempontok is érvényre jussanak. Nem elégszik meg nevezetesen azzal, hogy «Hegel dialektikai módszerét történeti és kritikai szempontból méltassa», mint a pályakérdés kívánta, de bevon fejtegetései körébe egy «a jövő philosophiájának» nevezett oly *álláspontot*, melyet újnak

nevez. Ez álláspontról Lasson direct nem nyilatkozik, pedig az egész mű érdeme ezen fordul meg.

Föltéve ugyanis, hogy Schmitt törekvése: az *abstractio legyőzése s egy feszültségérzet alapján a szellemi világ újraéptítése*, megállja helyét, a hegeli s tutti quanti hozzákapcsolódó philosophiák rendszere összeomlik, mint ezt Schmitt könyve határozottan követeli; ha pedig netán az új törekvés gyarlósága tűnnék ki, hibásnak bizonyul épen az általa s nevében ejtett bírálat a pályakérdés lényege fölött. Lasson mindkét esetben nehéz helyzetben volt. Átlátszik szövegezésén, hogy szivesen csatlakoznék egy a megposhadt hegelismust felfrissítő tehetség elismeréséhez; de ugyancsak átlátszik az is, hogy Schmitt művében összesen annyit lát: «a mi egy sokat vitatott kérdés tisztázásához legalább nem jelentéktelen adatokkal járul». Ennyivel pedig a főkérdés, a hegeli dialektika érdeke s értéke eldöntve nincs.

Bennünket sem a hegelismus, sem egy társaság traditioi nem kötnek s így bizvást azt az általánosb szempontot foglalhatjuk el Schmitt műve megítélésénél, melyet maga egyébiránt követel. Nem ő az első philosophiai író, ki nagy jövőt ígér rendszerének; de óhajtanók, ha ő lenne az utolsó, ki ez ígéretet oly hyperbolikus kifejezésekkel teszi, mint Schmitt.

A külső hatást festjük ezzel, melyet a munka első átolvasása után reánk tett. E bírálat ismertetésünkben egyébiránt az lesz a feladatunk, hogy adalékokat szolgáltatassunk az olvasónak saját ítélete meghozására a mű becséről.

A könyv tizenkét fejezetből áll, beleszámítva a Sz. történeti bevezetését is. E bevezetés jellemzi az egész munkát. «Elvileg bármennyire elmúltnak nyilvánítja is a Szerző a «kész rendszerek» idejét s a philosophiát bármennyire úgy tekinti is, mint, minden jövőben, elvben egységes, a tények szigorú talaján előhaladó exact kutatást s épen azért távol áll a dogmatikus csatlakozhatatlanság igényétől kezdeményezését mégis első lépésnek tekinti azon az úton, melyen, magok a jelenkor több legnagyobb gondolkodója által elérhetetlennek nyilvánított dolog az emberiség fölismerésében mind jobban-jobban megvilágosodik, tudnivaló: az emberi szellem s a szellemi érzés titkos szervezetének lényege, írja a sz. bevezetése XII. lapján. A múlt s a jövő közt jelöl ki magának határt szerzőnk s hozzáteszszük rögtön, hogy ránézve a múlt Hegel «ki óta a tulajdonképi philosophia terén a teremtő munkásság szünetel», kinek célját «az abstractnak concret,

életteljes alakban fölfogását és előadását» szerzőnk vállalta magára. Nála «kialvó félben van a phantastika, az abstractio éjjele». Ránézve mindaz megszűnt létezni, «a mit a múlt kétségenkívülinek, a legvilágosabbnak, a legbizonyosabbnak tartott». Most kel fel a nap, «a szellem szürkületének fátyolát mi emeljük föl s látni engedjük a közelgő nap sugarait».

«Fichte, Schelling, Hegel philosophiáját episodikusnak nevezték. E philosophok kétségkívül episodikusak, de nem abban az értelemben, mint vélték. Mielőtt az ismeret új napja ellentét nélküli fényét az egész világszemléletre kitejjeszti, csak egyes kimagasló csúcsok meredeznek föl sugarában s e csúcsok hosszú időn át «episodikusan» látásának fényleni az általános szürkületben, mindmegannyi külön fénynek, melyeknek egybefüggését. «a világ egyetemes fényével» csak ama kevesek látják, kik meghágták a tiszta gondolat aethertetőit, s nem a tömeg, mely a völgy sötétében maradt. De ha a nap felkél, akkor kiderül, hogy a mi külön «episodikus» összefüggéstelen fénynek látszott, csupán első kezdete volt az általános, világra terjedő fénynek, melybe a régi homály feloszlott».

A régi homály feloszlata s egy új világosság előállítása van hát ígérve, mint az olvasó jól látja, a műben. Lépünk most közelebb hozzá; első fejezete, *történeti bevezetés* címén, három lapon át a philosophia pár ezredéves múltjával számol le, mely leszámolás facitja abban áll, hogy a nevezett hosszukorszakban valamennyi gondolkodó gondolati jelentőségűnek vette a *létet*. A világ rájuk nézve gondolat-schemákból állt. Kant annyiban csinált fordulatot, hogy a belső tapasztalatra vitte át mindazt, a mivel előzői «a transcendens külvilágot benépesítették». Ámde ő is meghagyta a lét világát, a dolgok mivoltát egész megismerhetetlenségében. Nyilván látnivaló, hogy a gondolat útjain szerkesztő philosophálásnak, az abstractionnak ezzel nem szakad vége, legfőlebb nyugvópontra érkezett. Az az érdem, hogy az abstract állásponttal szakított s így első lépést tett minden eddigi philosophia legyőzésére, *Fichtet* illeti meg.

Ezzel elértünk a szerző műve második fejezetéhez, melyet e folyóirat tavalyi utolsó számában megtalál az olvasó. Módjában van tehát a mi közönségünknek is közvetlen meggyőződést szerezni ez egy fejezet után Schmitt munkájának becséről. De mielőtt érdemére térnénk, nem hagyhatjuk szó nélkül úgy e fejezet, valamint az egész mű ama kevésbé irodalmi természetét, melylyel tárgyát feldolgozza. Azt mond

hatnók, hogy nem a czélul vett dolgot, egy-egy kedvencz philosophusát fejtegeti, forgatja, hanem untalan maga forog a dolog körül, ismétlésekbe bocsátkozik, melynek végén sem a bírálat alá vett philosophok jelentősége, sem saját álláspontja tiszta világításba nem jut s ez utóbbi egy lépést sem halad előre. Ez álláspontra vonatkozólag a legtöbbször azzal vél kielégíteni bennünket, hogy Fichte, Schelling, Hegel controversiáit egymással szembeállítja s kölcsönös vonatkozásaik és gyengéik után az érzéki, az individualis, a concret alapra utal, melynek a szellemben gyökerező «végtelen bonyolult functioit» mint a jövő philosophiája magyarázásának útjait egyre hangsúlyozza, de értékét sem philosophjaival, sem tárgyával szemben kellő érvényre nem juttatja. Egy csöppet sem akarunk azon kételkedni, hogy mind e dolgok, a melyeket e könyvben Schmitt elmond, tisztában állnak és élnek fejében. Mi azonban csak a könyvvel foglalkozhatunk, mely a «bevégezetlen», az «éretlen» mondatok halmazával van tele. Schmitt fejében megengedjük, hogy törekvései a már délfele siető nap fényével ragyognak; annál nagyobb hiba, hogy könyvében csak kápráztatni tudja olvasóját egy-egy csillámmal, mely annál sötétebbé változtatja érveléseinek összes éjszakáját. Kietlen, vigasztalan tájkép az, a mi itt az olvasó elé tárul, s bizonyára nem rajta vezet keresztül a philosophia megkedveltetésének útja. Arról a harczáról, melyet az abstractio ellen vív, később emlékezünk meg. Most csak annyit jegyzünk meg, hogy épen kedvencz philosophjait utánozza az abstractio ama megálabolhatatlanságában, melynek eredménye a philosophiának útvesztőbe vitele.

Mínthogy az abstractiot tettük éppen szóvá, hallgassuk meg Schmittet, hogyan játszik a fogalommal. Könyve második fejezetében így ír: «Az *abstract állásponton* a gondolatnak fixirozása és kutatása egy lényeges oknál fogva lehetetlen, és ezen ok az abstractio tökéletlen volta. Mert a míg az öntudat csak egyoldalú, korlátolt abstractiókban mozog, addig az természetszerűen, ezen külső vonatkoztatás a kiegészítő ellentétre, mely ellentét felmerülésével megint megszűnik az adottnak szegezése. Csak ha ezen egyoldalúság az abstractióban megszűnik, ha legmagasabb, mindent magában foglaló, ellentét nélküli abstractiohoz jutunk, akkor, mint Fichte hangsúlyozza, a gondolkodás maga válik a kutatás tárgyává. Most ezen legszélsőbb abstractióval szemben már nem áll új abstractio, melybe az átmenne, hanem azzal szemben csupán a concret áll; már nem gondolat, melyre az mint kiegészítőre vonatkoz-

tatható volna, hanem csak a nemgondolati, az egyedi élet, melyben csak most, a következő korszakban, a gondolati ellenállhatatlanul feloszlik».

Ennek az egész tirádának, mely pedig Schmitt philosophálásának alapja, a kulcsa abban az általunk aláhúzott mondatban van. Ösmer tudniillik szerzőnk korlátolt abstractiot, melyet úgy jellemez, hogy vonatkoztatás a kiegészítő ellentétre. S aztán ösmer mindent magában foglaló, ellentét nélküli abstractiot, melynek logikus jellemvonása e szerint csak az lehet, hogy nincs kiegészítő ellentéte. Schmitt esze nem így jár, hanem úgy, de bizony van ellentéte ama mindent magában foglaló abstractionnak is, azzal a különbséggel, hogy ezt már nem gondolatnak, hanem egyedi életnek hívják. A kétféle abstractiot ekként megkülönböztető ellentéteik jellemzésére még annyit mond Szerzőnk, hogy a korlátolt abstractioban, épen az ellentét felmerülésével *megint megszűnik az adottnak szegezése*. Ez persze homályos beszéd. De ha *netán azt akarná jelenteni, hogy a korlátolt abstractioban gondolat gondolatot válthat, a kellő tudományos bizonyosság megszerzése nélkül, akkor megfordítva ama korlátlan abstractiot, nem az a veszély fenyegeti-e, hogy nem lesz gondolata a jelentkező egyediekkel szemben?* Okvetlen ez. Schmitt ugyan tiltakozni kíván e logikus következmény ellen, mikor a fentebbi idézet után azonban így ír: «A határozott gondolati alaknak, vagy universalis felfogásnak az átmenetben és vonatkoztatásban való elillanása *nem lényeges természete* a gondolkodásnak . . .» Honnan tudja? A korlátolt abstractio erre meg nem taníthatta, mert szerinte ez csak egyik abstractiótól a másikra röpköd; ama mindent magában foglaló abstractio, melyre Schmitt törekszik, szintén meg nem taníthatta, mert előbb be kellene bizonyítani, hogy az a «nemgondolati, az egyedi élet» tanításra képes. Az itt rejlő petitio principii épen nem szünteti meg szerzőnk ez odavetett, az előbbi idézetet követő megjegyzése: «. . . mert ha az volna, akkor valóban a gondolkodás, mint olyan, nem lehetne kutatás tárgya». Nyilván látni való, hogy ez nem felelet.

Akaratunk ellenére, polemiába fogtunk szerzőnkkel, kit pedig ismertetni vágytunk. Az igaz, hogy az nem közönséges feladat, a mennyiben megértetéssel jár, mely célra szerzőnk nem könnyen engedí át magát. Az abstractio elleni harcában oly abstractioba burkolódik, melyben a tartalom teljesen elvesz. Próbáljuk tehát számtalan ismétlései egy másikat meghallgatni, ha netán több világosságot nyer-

nénk tárgyunkra. «Két szempont nyílik meg most előttünk» — írja Szerző, — «melyekből kiindulva a régi világnézet *alapos megdöntéséhez* érünk, és a mely szempontokból a szellemnek tulajdonképeni tárgyas kutatása lehetségessé válik. Az első szempont: a lét és jelenség azonossága, mely phantomok és abstractiok feltevése és hypostasálása helyébe a létező jelenség adott tényeinek kutatását állítja. Fichte volt az, a ki ezen szempontot először szemügyre vette. A második szempont csakis az első alapelv elvont képletének positiv, teljes kifejtését mutatja. Ez a visszamenés a valódi elemi létjelenségre, az érzékire, melyben, mint minden szellemnek alapelemében, a hellenistikus philosophia abstract gondolatfeltételezése épen úgy feloszlik, valamint az, annak synthesisében másrészt felépül».

Ebből az idézetből kiviláglik, hogy szerzőnk főellenségnek csakugyan «a phantomok és abstractiok feltevést és hypostasálását» tartja, melyet leverni úgy vél, hogy ha a Fichte által megindított azonsági alapra áll s ezt az alapot «valódi elemi létjelenségében, az érzékiben» mutatja be. Ha ez megtörténik, akkor a hellenistikus philosophia abstract feltételezése szétfoszlik s egyúttal az érzékinek «mint minden szellemi alapelemének synthesisében» újra felépül.

Hogy mi és miként épül fel, arra vonatkozólag később próbáljuk megkeresni a feleletet szerzőnk könyvében. Maradunk most annál a pontnál, mi oszlik tehát föl az új álláspont előtt? A felelet ez: a lét és jelenség hypostasálása. Ez ellen küzdött Fichte, Hegel a hirhedt azonossággal, s ez azonosságot valósítaná meg szerzőnk valamely «érzéki azonossággal» minek neve: schmittizmus.

A lét és jelenség hypostasisáért hiába akarja azonban szerzőnk a hellenistikus philosophiát felelőssé tenni. A miket történeti visszapillantásában idevonatkozólag felhoz, azok merőben félreértések, hogy ne mondjuk, félremagyarázások. A lét és jelenség problémája, abban az alakban a mint szerzőnk üldözi, a hellenistikus gondolkodás talaján meg sem fogant. Valami ehhez hasonló, nóha más szavakban kifejezve, jött létre az ugynevezett scholastica philosophiában, a realismus és nominalismus harcában. Ott, a Nagy Károly-féle iskolákban, majd a keletkező egyetemi iskolákban kezdenek foglalkozni a kérdésekkel, melyeket Porphyr isagogeja sorolt elő. A nemek és fajok birnak-e önálló léttel, vagy nem egyebek, mint az elme szülöttei? Ha önállók: *testiek-e* vagy pedig *testnélküliek*? Mint az érzéki tárgyaktól külön állók e tárgyakkal együtt léteznek-e, vagy pedig benne vannak e tárgyak-

ban? A kik már most a középkori atyák közül a dolgok kapcsolatait, tudniillik a nemeket, fajokat, velök a lelket, az angyalokat stb. csupán in modus intellectibus posito vélték, azokat nevezték nominalistáknak. Ezzel ellentétben ama másik pártra, mely az említett abstrakcióknak tulajdonított valódi létet hívták realistáknak.

Ez a két párt igazi tudományszomjjal merült a fölvetett kérdések tárgyalásába s a lét és jelenség minden viszonya szóba került elkeseredett vitáik alatt. Szerzőnk, értjük Schmittet, bő anyagot találhat rendszere kiépítéséhez nálók. Egyet nem kerestek csupán e minden tiszteletre méltó tudósok, tudniillik a megismerés szükségképeni feltételeit. E kérdésnek fölvetése azonban merőben az újkor terméke. Locke józan esze kellett e kíváncsi sürgetéséhez, melynek érvényre jutása vetett jó későre, úgy szólván napjainkban, véget ama philosophiának, melynek egyéb fegyvere az *okoskodáson* kívül nincs, a scholasticának nem volt. S imé a schmittismus, mint egy halottaiból feltámadott scholasztika akarja megint negligálni az ismerés szükségképeni föltételeit, s lát maga előtt oly rémeket, melyek a középkor éjjelét népesítették be.

Abban az alakban, a mint Szerzőnk a legyünni kívánt «lét és jelenség hypostázisait» a philosophia termének falára festi, a kérdés — nyugodtan mondhatjuk — megint nem foglalkoztatta az új korszak egy nagyobb gondolkodóját sem; nem Descartest, nem Bacot, nem Spinosat, nem Leibnitzet, nem Locket, nem Humet. Az egyetlen, a kit foglalkoztatott, Kant volt. Hogy miért foglalkoztatta Kantot, s mit ért el vele a nagy königsbergi bölcsele, annak megint megvan a maga okos magyarázata.

Kantnak főkérdése ez volt: Mit és mennyit ösmerhet meg a tapasztalattól mentes értelem és ész és mennyit nem? Hogyan lehető maga a gondolkodó tehetség? Nyilván látnivaló, hogy ezek az ismeret feltételeire vonatkozó, tisztán philosophiai kérdések, melyek megoldásáért tette meg Kant azt a Kopernikéhez hasonlított lépést, hogy a belszemlélet talajára állva hirdeti: nem a mi eszünk alakul a külvilág után, megfordítva e világ felfogására kizárólag eszünk berendezése ad irányt, mely berendezést a tapasztaltaktól függetlenül is elősorolhatunk. A tiszta ész ily inventariumát hívta aztán Kant metafizikának; az inventarium egyes tárgyaiul pedig a tért és időt s a kategoriákat jelöli meg, melyek föltételei alatt megy végbe minden ismeret. Ám ezek csak föltételek; a mi tartalmukat adja, az nem más,

mint a tapasztalat. Az ismeret előbb említett föltételeihez járult tapasztalat szüli a tüneményt, melyet Kant megkülönböztetett a «dolog mi-voltától» a Ding an sich-től s ez utóbbira vonatkozólag állította, hogy megismerhetetlen, mert lényegénél fogva nem esik az ismeret tölté-telei alá.

Kantnál e szerint csakugyan történt egy olyas valami, a mit szerzőnk s az azonsági philosophok nyelvén a jelenség és lét megkülönböztetésének nevezhetnénk, noha látnivaló, hogy a megkülönböztetésnek más értelme van Kantnál s ismét más epigonjainál.

Mindegy; Kant csakugyan megkülönböztette a phenomenont a noumenontól s ez eljárása szülte egy felől Schopenhauer erőszakos theoriáját, másfelől amaz azonossági-rendszereket, melyeken Szerzőnk fennakadt. Sehol annyit nem beszélnek lét- és jelenségről, mint épen az azonossági rendszerekben, melyeknek életet egy nagy ember nagy tévedése adott. Ne nézné csak Fichte, Hegel szemüvegén Szerzőnk a philosophia problémáit, gondolatába sem jőne akkora port verni fel régi ontologiai kérdésekkel, melyek mindenha csak szűk látkörű rendszerekkel léptek föl kapcsolatban s a philosophia főkérdéseit soha egy szemernyivel sem vitték előbbre.

Nem viszi előbbre Szerzőnké sem, de meg sem akasztja; mert az a philosophia, mely az után a két szempont után indul, melyeket a fenti idézetekben látunk, rég túl van szárnyalva s vissza nem tér a világosságot kedvelő emberek közé.

Szerzőnk második szempontja, melyre most visszatérni kívánunk, e szavakban nyert kifejezést: «Ez a visszamenés a *valódi elemi lét-jelenségre, az érzékire*, melyben, mint minden szelleminek alapelemében a hellenisticus philosophia abstract gondolatfeltételezése épen úgy feloszlik, valamint az annak synthesisében másrészt felépül». Ezzel lesz még most dolgunk. És pedig hogy teljesen szerzőnk inye szerint járjunk el, a meglehetősen homályos szempontot (minő lesz még a kilátás belőle!) könyvéből vett idézetekkel fogjuk támogatni. Idézünk egy-két idetartozó passust a Schelling és Hegel nevet viselő fejezetekből, a mennyire tudniillik képesek vagyunk Schmitt kétségbeejtő stylusa fordítására.

Könyve 37. és következő lapjain így ír: «Az öntudat feladata, hogy a tapasztalás szakadozott, tökéletlen anyagát összefüggésbe és egységre hozza s úgy juttassa tökélyre, hogy egységet mutasson. Emez egyszerű, elválaszthatatlan összefüggés, mely alá a külső, érzéki

tapasztalás által nyújtott tünemény minden mozzanata füződik, lesz ez ismeret igazságának próbája. *Ez összefüggés nem más, mint az elemi, érzéki feszültség, a tevékeny önkiterjeszkedés . . .* melyre tehát minden természetismeret végelemzésben visszatér. A természettörvények, a mennyiben bevégzett, megtisztult tudományos kifejezést nyernek, a mechanikus önkiterjeszkedés variatioinak formuláiban, egyedül matematikai formulákban találják teljes kifejezésüket; minthogy minden matematikai conceptio, ugyszólva a kiterjedés conceptio szemléletében gyökerezik. Mért tartja azonban az öntudat azt az eredeti, egyszerű összefüggést az egyáltalán igazinak s mért látja előállítását a tökéletes ismeret ismertető jelének? Ennek oka a következőkben rejlik. Az öntudatra nézve mindenesetre kétséges lehet képeinek helyessége és tökéletessége s a productiv phantasia a variált képek végtelen gazdag organisatiojának apparatusát hozhatja működésbe a czélszerű tökéletesítés érdekében, az empiria variatioinál fogva a gondolkodás kételyében logikus háttért állítván föl az empiria számára. Azonban e kétely végfokon csupán a képek, mint olyanok helyességére, nem egyúttal az adott, belső tünemény megfelelő voltára vonatkozik. A variáló gondolkodás kételye, mely minden individualist, mint az ösmertben meghatározhatót fog föl s ekként az individualis, érzéki variatiók bevégzetlen özönét tartja logikai háttérben készletben, ennél fogva második főoka a gondolkodás tiszta formái határozatlanságának, nemérzékiségének. Világosan kitünik ebből, hogy *az érzékiség negatioja, a nemérzéki csupán a határozatlan érzéki jelentőségével bír és így, a mint nekünk adva van, egyedül az egymásba projiciált érzéki képek gazdag organisatiojának teljességében, csupán az agyban bírhat értelemmel és valósággal.* Abban, hogy a negativ positive, vagyis érzékileg fogatik föl, abban van az ismertetőjele minden valódi, positiv philosophiai kutatásnak. Az abstractio hóbortja e complicált functiokban mutakozó, összehasonlító, kételkedő ismerőtehetség kérdését mindenesetre skeptikus előfeltétellé, a belsőleg adott lét elvévé teheti s így fölveteti azt az oktalan kérdést: vajon e tünemény magában akként vagyon-e, a mint tényleg, mint tünemény adva van? A kérdés e ferde fölvetésével minden gondolkodás, ismeret, kétely tulajdonképeni lényege a legdurvább sérelmet szenved. Sőt inkább nyilvánvaló s ezt hangsúlyozza Schelling is Kanttal szemben, *hogy a magában adott tünemény az, a minnek feltünik* s így semmi értelme egy más őslét, vagy Ansich beszédének, s ekként az alany-tárgy s nem a csupa objectiv Ansich,

vagy akár a tiszta alany képezi minden öntudat s a világ állagát. Visszatérve előbbi kérdésünkre: A természetismeret számára kétséges lehet a különös alakulás és feszültségmód a tevékenység és feszültség ez ősz vonatkozásában; de kétségtelen, hogy a másik mozzanat közvetlenségemé, hogy a másik maga is feszültségmozzanat, amennyiben a feszültség egyáltalán maga ez a létező tünemény. A tevékenység e mindent egyesítő ősvonatkozásán kételkedni annyit jelent, mint kételkedni az adott tények létén s igazolatlanul kimutatható bonyolult ismeretvontkozásokat tenni a tünemény elemi őstényeinek helyére».

«Hegel», — írja továbbá szerzőnk, műve 64-ik lapján, — «ki a gondolatit csupán az összzszemléletben, a tiszta fogalom kristályfényes, elválaszthatatlan, «gyémánt»-egységében szemlélte, kinek egyetemes szemkörében az egyedi, az érzéki, mint elemi mozzanat eltűnt, felfogása *olympusi magaslatán még távol állt attól, hogy az élet profan mélységeibe merüljön*, a gondolatit egyedi, érzéki organisationnak fogja föl s meglássa azt a pontot, hol a concret philosophiai kutatás az egyre haladó természettudományyal *az érzéki-egyedi közös, solid, szilárd talaján találkozik s vele harmonikus kapcsolatban megvalósítja az egy, ellentét nélküli tudományt*. Pedig hát e talaj már elő van készítve. Midőn a philosophnak, a gondolkodás *imminens kutatásában* feltűnik a tiszta gondolatnak természete, mint egyedi tünemény-mozzanatok kimondhatatlan gazdag variatioja, mint az érzéki variatio tüneménye. bámulatosösszhangba jut a modern természetvizsgálattal, mely a szellem s gondolat organikus alapfeltételének a legképzőbb anyagot, a *protoplasmát* mutatja be, melynek végtelen finom képzékenysége minden képzetünket fölülmúlja s e tevékenység organuma, a protoplasma képzékenységének legmagasb eredménye gyanánt a legcsodálatosabb, legbonyolultabb, alakulása kiterjeszhetetlen finomságában szintugy minden képzetet fölülhaladó organisatiót, az agyvelő organisatióját feltünteti. *Ebben látjuk mi a szellemi működés s az organikus bonyolultság s képzékenység közös alapját*, a szervezetinek és a szelleminek közös alapját. *Az adott szellemi és gondolati összjelenség sajátos természete, mely az immanens philosophiai kutatás előtt az agy specialis szervezeti módjában, fő jellemében, a protoplasmasejt tartalom s az összekötő idegpályák fölépülésében miként lel bámulatosan összehangzó kifejezésre a természetvizsgálat minden eredményével* — ennek még csak főbb vázlatában való kimutatása is túlvág mostani feladatunk határain s csak egy nagyobb, alapvető munkában lehet természetesen megoldást».

Még csak egyetlen idézetet csatolunk az előzőkhöz, egy olyan idézetet, melyben szerzünk a philosophiai módszert fejtegeti s aztán végezzük munkájával. Az idézet a könyv 74. lapján olvasható s így hangzik: «*Egy tudomány methodusa alatt azt a módot értjük, melyben az ismeret egységes fogalmi kifejezésre juttatja anyagát. Rögtön szembetűnik, hogy e tartalom és fogalmi alak általában különböznek s egymásra nézve annyiban idegenek maradnak, a mennyiben az illető tudomány hatáskörén kívül áll a közös gyökerükre való visszamenés. A philosophiai vizsgálódás anyaga s tartalma, maga a fogalom tiszta gondolatisága és formaisága. Tartalom és forma, mely más tudománynál szétválík, itt, a philosophiánál együvé tartozik. Ezt természetesen csak ott érzük el, a hol a philosophia transcendens phantasiákból feladata tiszta tudatára ébredt. Világos, hogy a philosophia módszerébe alapos belátás a pusztá, külső, formalis tekintetek mellett nem nyerhető, hanem hogy a philosophia methodusának nagy kérdése akkor jut érett kifejezésre, midőn főbb vonásaiban tisztában kezd állni előttünk a philosophia feladata materialis tartalma, akként, hogy a methodus nem e tartalom külső formája; mely bármely más, tetszésszerint választott tartalomra is ráillenék, hanem a saját forma methodusa, a philosophia specialis céljának tulajdonképeni kifejezése, mely mint ilyen, minden formalist, egyediségnélkülit, általánost magában felold s felfog — a miben tudniillik minden egyéb, tisztán formalis, vagy csupán empirikus és historikus tudománytól különbözik — s a melynek lényege mégis minden mozzanataiban, mint belsőleg adott összfunctióban ismét magában foglal, felold és fölépít».*

Ez aránylag hosszú idézeteket gondosan jelek közé zártuk, hogy az olvasó minden pillanatban, mintegy mechanice figyelmeztetve legyen, ki beszél. S ha volt türelme e kétségbeejtő phraseologia átolvasására, sőt tanulmányára, dereng is egyúttal valamely kép szerzünk törekvései felől. Elmondjuk hát mi, hogy mi dereng előttünk az idézetekből, ha netán mindhármunk, tudniillik a szerző, az olvasó s mi magunk egyetértésre juthatnánk. Az idézeteknek, illetve szerzünk törekvéseinek keresztény szavakban kifejtett tartalma ez. A philosophiának akkor lesz jogosultsága s igazsága, ha egységben fogja az összes tüneményeket. Tünemény minden, az égbolt, a hulló meteor, a rohanó hegyi patlak, a rét lilioma, a gyönyör és fájdalom, a póéták isteni alkotása: minden tünemény, melynek tanulmányozásában a különféle tudományok megosztozkodnak. Kettő tűnik ki mégis e tudományok közül, mely a

vizsgálatban a vezérszerepet viszi az egyik a természettudomány, másik a philosophia. Eddig a kettő eltérő utakon haladt. Ámde a philosophiának, ha ugyan főntebb adott feladatának meg akar felelni, ha egységet akar teremteni az összes tüneményekben, a természettudományokkal újjat húzni nem szabad. Itt nincs más választás, mint a természettudományokhoz való alkalmazkodás. Ez alkalmazkodás módja igen egyszerű. Csinálja azt a philosophia a beltüneményekkel, a mit a physika a kültüneményekkel csinál s minden rendben lesz. Csak egy paráryi a különbség köztük már is. Csupán a szempont kérdése. Ignoti nulla cupido. A nélkül, hogy ne jelentkezék előttünk, bennünk valami, nem is létezik. Ahogy jelentkezik, akként igaz is. Botor beszéd az, hogy nem igaz, a mi nekem jelentkezett. Itt volt, hát itt volt; ez tény. És ha tény, jogos tárgya a vizsgálatnak. Van hát a vizsgálatra mód, az a mit immenensnek nevez szerzőnk. Hogy a természettudomány a maga vizsgálatmódját hogyan hívja, az az ő dolga; az bizonyos, hogy a philosophia lefoglalja magának az immanens vizsgáladás módját. Mit törődik a schmittismus azzal, hogy e szót Kant írta körül s ellentétének a transcendenst mondta. Ha akarja a természettudomány, ám válaszsza magának a transcendens vizsgálati módot, vagy ha tetszik, az abstract vizsgáladási módot. Szabadságában áll. Mi tehát, tudniillik schmittisták immanens módon vizsgáljuk a tüneményeket. A kérdés az, hogy mi tünt föl nekünk. A mi feltünt, az nem tünhetett föl más-ként, mint érzéki úton; nyilván tehát, a feltünt dolog is érzéki. Érzéki e szerint az összes mindenség. Alapja a protoplasma. Igaz ugyan, hogy a protoplasma alatt eddig a szerves világ ama föltételelesen ős sejtjét értették, ama durványt, melyből az evolutio theoria képzeletdús jobb-oldali képviselői, például egy Haeckel egész tereméstörténetet csináltak meg. De hát ez mindegy. Ha az ősnnyák alkalmas arra, hogy a végtelen bonyolultsága szellemi összjelenségek functioit az agyvelőben megteremtse, okvetlen képesnek kell lenni a szervetlen világ létrehozására is. A *hogyan* kérdése, különben is másodrendű; az ördögbe is, erről, tudniillik a *hogyan* kérdéséről, az öntudatunkban jelentkező s a philosophia által immanensen vizsgált tünemények *igaz* ténysorozata felvilágosítást nem ad. Mit is törődjünk hát mi a hogyannal, vagy megírjuk egy főmunkában, vagy nem. A fontos: a mi. Ez pedig adva van a protoplasmában, a mi nyilván látnivaló érzéki dolog. Be van e szerint bizonyítva, quod erat demonstrandum, hogy a protoplasmában a philosophia meglelte azt az érzéki kulcsot, mely a természet-

tudományokat is kinyitja. Már most csak «óriás magasságú», «olympi tetőjű» belátó erő, a philosophia új napjának fölkelte szükséges, hogy a panaisthesis egész pompájában felderüljön. Azt az egyet kötjük csupán ki, hogy ennek a philosophiának a «specialis» módszerébe senki bele ne bojtörjáncodjék, mert ez a philosophiai módszer nem olyan módszer ám, mint bármely más módszer. Ez a módszer csak a berlini kiváltságolt philosophia módszere, melyet egyéb istenteremtésére, mint a berlini philosophiára ráhúzni nem lehet ám! Erre is csak úgy, ha Hegel «óriás magassága» leszáll az élet mélyeibe s a protoplasmával ölelkezik.

De hát miért nem írta meg Schmitt ekként, bárki által megérthető módon philosophiáját?

Egy oka van annak, hogy meg nem írta; az nevezetesen, hogy ekkor nem szállhatott volna perbe az abstractióval, mely ellen kétségbeejtő küzdelmet folytat munkája majd valamennyi lapján. Ez a legjellemzőbb aztán egész gondolatvilágára.

Szeretnénk e tárgygyal komolyan foglalkozni, ha még nem késő, szerzőnk hasznára. El akarjuk neki mondani, hogy mindaz a dolog, a mit az ember fensőbbsege czímén ismerünk, mind az abstractiónak közzöni lételét. Hogy a legnagyobbon kezdjem: maga a törvény, akár a physikai, akár a polgári, nem más, mint abstractió. «A dolgok természetéből eredő szükségképeni viszony a törvény» — mondta Montesquieu. A művészet alkotásaiban, épen Hegel szavai szerint: «Az eszme érzéki látszata» az abstract eszme a döntő. A tudományok elejétől végig abstractiók, maga a szó, melyet kiejtünk, a betű, melyet leirunk, mind-mind abstractio. A leghülyébb itélet, melyet valaha philosoph vagy nem philosoph létrehozott, tiszta abstractio. Miként juthat mégis valakinek, épen egy philosophiai feladatra törekvő írónak az abstractio ellen küzdeni, megvalljuk nem értenők, ha egy, egyetlen egy psychologiai magyarázatát, nem látnók.

A magyarázat ez. Szerzőnk, mint könyvének minden sora mutatja, telítve van a német azonsági philosophiával. Hogyan történt s hogyan nem, hogy ez iskola kioltott benne minden vágyat más iskolák, egyéb philosophiai rendszerek megemésztésére, nem keressük. De ezt a Fichte, Schelling, Hegel triást, kiket Kant egy cardinalis botlása hívott életre, hogy e botlason szemképráztató rendszeröket felépítsék, mely azonban mint a szappanbuborék még pajkos gyermekkéz érintésére sem várt, hogy szétpukkadjon, s elmerüljön az agyonhallgatás néma

éjjelében, ezt a triast szerzőnk megemésztette emberül. Átérezte aztán, hogy e rendszerek alapjokban tévesek s megírta kritikájukat. Egész műve nem egyéb, mint az azonossági philosophia bomlási processusának hű kifejezője. S az az elragadó van a dologban, hogy szerzőnk ép azon a nyelven — bizonyítják a föntebb olvasható idézetek — írta meg e rendszerek kritikáját, melyen azok az emészthetetlen rendszerek irva valának. Mint az azonossági philosophia felbomlásának hű documentálása, szerzőnk művének kétségtelen jelentősége van — Németországban.

r.

Dr C. L. Michelet und Dr G. H. Haring: «Historisch-kritische Darstellung der dialektischen Methode Hegels». Leipzig 1888 in 8° 173 lap.

A Magyar Philosophiai Szemle múlt évi folyama IV. számában; «Egy magyar philosoph feltünése Berlinben» czímen, az eddig ismert adatok alapján tüzetes leírását közölte ama pályázati ügynek, mely a berlini philosophiai társaság előtt tavaly lefolyt s azzal végződött, hogy Schmitt Jenő, volt zombori irnok beküldött művét megdicsérték, majd aztán a társaság kiadványai közé is fölvtették.

Minden örömünk mellett is, melylyel egy magyar ember s hozzá munkatársunk kitüntetését vettük, közleményünkben megőriztük teljes pártatlanságunkat úgy a pályamű értéke, valamint a pályázat előttünk addig nem ismert körülményei irányában; s e pártatlanságunknak kívánunk most is megfelelni, midőn a fent czimzett művet tüzetesebb figyelemre méltatjuk. E könyvet szerzői éppen azzal a czélzattal írták, hogy a sokat emlegetett pályázat ügyét a német philosophiai közönséggel a saját szempontjokból megismertessék. Van, tudniillik, a hozzászólásra jogos szempontjuk. Egyikök, Michelet, a bíráló bizottság tagja volt; másikuk pedig a pályázaton megjelent II. számú műnek szerzője, kit Michelet megkoszoruztatni kívánt.

A munka a következő fejezetekre oszlik: 1. Bevezetés I—XVI lap; 2. Michelet bírálati véleményes jelentése a pályázatra beérkezett három műről 1—94; 3. Haring II. számú pályaműve 95—152; 4. Michelet utóirata a pályázat történetéről 153—173. Ez utóbbi fejezet mintegy pendantját képezi tavalyi közleményünknek s épen azért egész terjedelmében bemutatjuk.

Michelet a berlini egyetem vén tanára, Hegel egyik legismertebb követője, ki számos munkában igyekezett a mestert érvényre emelni, a következőkben írja meg a hegeli iskola hányattatásait, melyeket, véleménye szerint, e pályázat lefolyása megkoronázott.

«Mintán a berlini Philosophiai Társaság történetét egész 1884-ig vezettem folyóirataiban, felmentve hittem magamat, hogy csak egy szót is vesztegessek további tevékenységére, minthogy úgy czéljaiban, mint személyeiben egészen más lett, mint az volt, melyet Cieszkowszki gróf s én alapítottunk. A hirdetett pályázat eredménye mégis arra kényszerít engem, hogy mivel részem volt benne, sine ira et studio, quorum causas procul habeo, szorosabb vizsgálat alá vegyem, minthogy nyilvános lapokban sokképpen s fogyatékosan beszélték meg. Ez ügy autentikus előadása lényegesen hozzájárul, hogy a philosophiai közönség érdeklődését czélunk iránt fölkeltse s így hasznára lehet a philosophia története általunk óhajtott fordulatának.

Mióta a boldogult *Kirchmann*t választották a mostani társaság elnökének, ő az általam képviselt philosophiai álláspont iránti idegenkedésből, melyet azonban személyemre át nem vitt, nagyon feltűnő eljárásnak nyitott utat, háttérbe szorította felolvasásaimat az üléseken, valamint kinyomatásukat a társaság naplójában s füzeteiben. Ez az ellenségeskedés, kivált 1882-ben s 1883-ban lett igazán feszültté, mint én ezt a «Gedanke» folyóirat IX. k. 1. füz. 1—17. lapjain megírtam. Hosszú, hiábavaló küzdelmek után, hogy nézeteimet a társaság munkái közt érvényre juttassam, minden összeköttetést megszakítottam a társasággal, noha többször, sürgetve hívtak, hogy ülésein vegyek részt.

Ama vitairat mégis újra érintkezésbe hozott engem a társasággal, noha jóindulatu tanácsomat, hogy magukon kezdjék el az alapos átalakulást, megvetették. (18—28. lap.) Már 1881-ben ugyanis *Meinecke*, a társaság második jegyzője javaslatba hozta a most szóban forgó pályakérdés kihirdetését. Csak mivel *Kirchmann* távol volt, sikerült az elnöke teljes befolyása alatt álló társaságban keresztül vinni, hogy egy Hegelre vonatkozó díj kitűzessék. A díjat 450 márkban szabták meg s a Hegel-alapból szándékoztak fedezni. A pályázat programja, melyet *Meinecke*vel ketten, mint jegyzők irtunk alá, 1881 jun. 27-én lőn kihirdetve. A kitűzött határidőre, 1883 decz. 31-re azonban egy pályamű sem érkezett be.

Időközben én, az említett okból, ismét távol tartottam magamat az ülésektől. *Meinecke* ekkor azzal a bizalmas kérdéssel jött hozzám,

tanácsosnak tartom-e a pályakérdés újra kihirdetését? mit én föltétlenül helybenhagytam. A díjat 750 márkára tüzték, s a programmot Lasson, a mostani elnök s Meineke, mint jegyző 1884 jun. 28-án irták alá. 1886 decz. 31-én három beérkezett pályamű várta a társaság ítéletét. Három tagu bizottságot választottak, rábízván a végérvényes döntést, vagy ha szükségét látja a társaság kebeléből tetszése szerinti más tagoknak magához vételét. A társaság csupán ezt a jogot tartotta fönn magának, hogy a bizottság megállapodásáról szóló jelentést elébe terjeszszék.

Talán, mert néhány ülésen megint jelen voltam, vagy mint a párisi akadémia koszoruzottja a pályázat külső körülményeiben jártassággal bírok, vagy tán azért, mert munkám bírálói engem gyakran: «az utolsó Hegelianusnak» neveztek — most legalább van egy utódom — egyszóval, engem választottak szavazat nélkül, egyhangulag a bizottság elnökévé s előadójává. Mellém másik két tagnak a társaság két elnökét Lassont és Frederichst választották, szavazattöbbséggel. Én ugyan rögtön figyelmeztetem Meinemet, ki a társaságban nagy tekintélynek örvend, ama veszélyre, mely egy tudományos ítélet meghozásánál abból támadhat, hogy csupán két tagból álló többség állhat egy szó ellenében, ismerve főkép a kiküldött másik két tag, enyimmel ellentétes álláspontját. Sejtelmem csakugyan teljesült. Igazában, már csak állásomnál fogva is, nagyobb súlyt kellett volna fektetnem ítéletemre!

Mindemellett 1887 kezdetén a pályaműveket hármunk közt kiosztottam. Három hónap múlva, mikor a munkák mindnyájunknál megfordultak s a másik két bíráló véleményes jelentése kezemhez jutott, meghívtam őket áprilban magamhoz bizottsági ülésre, hogy ők is tudomást vegyenek írásbeli véleményemről. Mihelyt ez megtörtént, szóbeli discussiot akartam kezdeni, hogy annak eredményéhez képest szerkeszsem meg a társasághoz benyújtandó jelentésemet. Alig olvastam föl azonban néhány oldalt, mikor Lasson azzal szakított félbe, hogy a szavazatot kívánja, minthogy nekik nincs idejük kihallgatásomra, a mi nagyon különösnek tünt föl előttem, minthogy éppen husvétü szünidejük s azonfelül vasárnap volt. Nekem is lett volna legalább annyi jogom tüzetes okaim velök közlésére, mint ezt az ő részökre beösmertem.

Felszólalásomat tekintetbe nem véve, szóbeli discussio nélkül, sőt írásbeli véleményem tudomásul vétele nélkül, megmaradtak követelésök mellett, hogy szavazzunk. Kitünt, hogy Frederichs leginkább az I.,

Lasson a III. számú pályamű felé hajlik, én pedig a II. számára adtam szavazatomat. Hamar megegyeztünk azonban abban, hogy az I. és III. számú pályaművek nem méltók a díjra. Hátra volt a II. szám, melynek én a díjat ki akartam adatni, azonban a bizottság két másik tagja leszavazott. Frederichs szavazatát nem veszem rossz néven, mert ő, mint Berkeley és Kant-féle subjectiv idealista, ki azonfelül Hegelt alig ismeri, egyáltalán képtelen megítélésére. Másképp áll a dolog Lassonnal, kinek tagadó szavazatát, a hegeli iskolához tartozása mellett, csak úgy magyarázhatom meg magamnak, hogy a II. számú pályaművet felületesen olvasta el.

Rögtön kijelentettem, hogy e tisztán negativ eredményt nem tekinthetem végérvényesnek s a végső úthoz, új tagok beválasztásához folyamodtam. Ezt meg társaim mindenféle ürügy alatt megakadályozták: már késő, minthogy jul. 1-én az ítéletet ki kell hirdetni; a beválasztottaknak el kellene olvasni a másik két munkát is. — Minek? midőn fölöttük a bírák véleménye egyhangu volt. Hogy kívánságomnak látszólag eleget tegyenek, Meineke személyesen s nem választás alapján közölte a II. számú pályamunkát Runze, Poppenheim és Engel urakkal, kik valamennyien kitünőnek ismerték el a munkát, holmi aprólékos gáncs miatt azonban, a társaság előjáróságának nézetével szembe nem szálltak. Sőt maga Meineke is egy ízben, mint kitünő munkát magasztalta előttem a II. számot, ő is csupán azokat a kifogásokat emelte, melyeket az előbb nevezettek. Meineke azonban, mint a Hegel-alap pénztárnoka a díjt visszatartotta, azt reménylően hogy 1050 márkás pályadíjjal még jobb munka érkezik be. E harmadik kísérletről azonban őt sürgősen lebeszéltem.

Czélomat, hogy a II. számú pályaművet a társaság által megkoszorúztassam, éppen nem ejtettem el, csak más úton akartam érvényre emelni. Összeköttetésbe akartam lépni az előttem ismeretlen szerzővel, hogy munkája s az én bírálati véleményes javaslatom közzétételével Hegelt rehabilitáljam. Minthogy a munkát Hamburgból küldték be, július 9-én következő nyilatkozatot tettem közzé a Hamburger Correspondentben: «Nekem semmi részem sincs a berlini philosophiai társaság pályázata negativ eredményében. Fölszólítom egyúttal, az: «Ich weiss, dass sie die einzige wahrhafte ist» jeligéjü munka szerzőjét, hogy lépjen velem összeköttetésbe, mert neki mondanivalóm van. Michelet».

Kitünt nemsokára a köztem és dr. Haring közt létrejött levele-

zésből, hogy csöndben mindketten ugyanarra a célra törekedtünk, melyet a jelen közlemény által elérni vélünk.

E közben a jun. 25-iki ülésen, melyen e jelentést meg kellett volna tennem a pályázatról, nem jelentem meg, mert a másik két tag nevében nem helyeselhettem azt a döntést, melyet tökéletesen elhibáztottnak tekintettem. E helyett írásbeli «óvást» küldtem be, mely körülbelül így hangzott:

«Tekintettel arra 1., hogy minden alakiség ellenére, a hivatalos acták közé nem is sorolt okaimat kellőn ki nem fejthettem, még kevésbé nyílt alkalmam arra, hogy szóbeli discussioval, akár a bizottságban, akár egy tágabb bizottságban a nézeteket tisztázhattuk volna, ezennel a társaság előtt kijelentem, 1. hogy kisebbségi véleményemnek előterjesztését haszontalannak tartom, mert ezáltal a helyzeten semmit sem változtatnák; 2. egy nem teljes bizottsági jelentésen nyugvó döntést pedig jogtalanoknak s érvényteleneknek tekintek».

Mennyire elcsodálkoztam azonban, midőn a Vossische Zeitung jul. 15. számában, a philos. társaság kérdéses ülése hivatalos okmányaiból a következőket olvastam: «Philosophiai társaság. Jun. 25-ki ülés. Mint-hogy Michelest úr, a társaság által hirdetett pályadíjra beérkezett művek megbirálására kiküldött bizottság előadója, e tiszte alól, írásban beküldött irásával, kivonta magát, Lasson úr tette meg a jelentést. A bizottsági többség abban állapodott meg, hogy a díj a három munka közül egyiknek sem adható ki, egyikök azonban a: «Das Uebersinnliche ist das Sinnliche» jelisével ellátott mű, nóha a pályakérdés kívánalmainak kellőn ez sem felelt meg, de annyi tehetséget és alaposságot tanusít, hogy igazoltnak tűnik föl a indítvány, lépjen a philosophiai társaság e mű szerzőjével összeköttetésbe, hogy kitudja, hogyan segíthetné őt a társaság legczélszerűbben elő tanulmányaiban. A társaság ehhez képest hozta meg határozatát. Egy újabb pályakérdés kitüzése a legközelebbi, septemberi ülésre halasztatott».

A bizottság többségének megállapodása egyes egyedül a tiszta tagadó eredményben állt. Következő szavai: «Egyikök azonban» stb. nem a bizottság határozatai. Teljesen alaptalan, hogy a bizottság indítványt tett volna, melyről a hivatalos jelentés szól. Az én elnökletem alatt tartott egyetlen ülésben, melynek kizárólag volt joga határozathozatalra, a III. számú pályamű positiv tekintetbevételéről szó sem történt. Lasson ur a saját jelentése alapján vitte bele a társulatot egy oly határozatba, melyet a III. számú mű ösmerete nélkül hozott. E szavak-

ból: «A társaság ehhez képest határozott» kitűnik, hogy a formás bizottsági jelentés meg lett kerülve. A társaság aztán olyan tiszteletdíjt határozott, mely jóval fölülmulni látszik egy megkoszoruzott mű teljes díját; minthogy egy fiatal tudós tanulmányainak elősegítésére 750 márka alig elégséges. Hogy pedig a III. számú pályamű megkoszoruzása, mire a bizottság egyhangulag méltatlannak ítélte, leplezett formában szándékban volt, már abból is kitűnik, hogy a kérdés harmadszori kihirdetésétől elálltak s egy újabb kérdést helyeztek kilátásba.

A III. számú pályaművet Magyarországból küldték be a társaságnak; s Meineke ur e közben kitudta, hogy szerzője a zombori törvényszék egy irnoka. A pesti lapok magyaros élénkségükben az eredményt természetesen rögtön, mint a szerző valódi megkoszoruzását fogták fel s hangos triumphusba törtek ki, hogy egy magyar philosoph valamennyi német philosophot legyőzött. Ez az irnok volt hát az, kinek a berlini philosophiai társaság segélyére akart menni további tanulmányaiban: «Uram bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekesznek». A társaság ugyanis a magyar irnok vezetése alatt valamennyi eddigi phylosophot, tehát magukat, vagyis egy eddigi philosophia társaság tagjait merő álmodozóknak jelentette ki.

A bécsi «Deutsche Zeitung» jól is mulatott a pályázat e lefolyásán. Czikkének lényeges tartalmát a Hamburger Corrospendent e szavakban vette át: «Magyarország legnagyobb philosophja megszületett. Hazája meg is tudja becsülni. Az ember törvényszéki napidíjas. De hozzá is elhatott a hír, hogy a berlini philosophiai társaság díjat tűzött erre a kérdésre: «Hegel philosophiájának és dialektikai módszerének jelentősége» s irt egy művet — mint egy budapesti lap jelenti — 280 iv terjedelműt s megnyerte a díjat. Lasson, Frederichs és Michelet, bírák a magyar philosoph művét nagyon jelentékenynek mondták; kijelentették, hogy a társaság becsületére válik, hogy létrejöttére alkalmat szolgáltatott. A pesti lapok hozsannát kiáltanak! Magyarország nagy philosophját — Eugen Schmittnek (németül Schmiedt) hívják».

Tehát az ember végre is német származásu. Mióta azonban Lasson úr a dicsőséget a mostani phlosophiai társaságra ráérezszakolta, hogy egy ilyen közönséges materialista mellett foglaljon állást, minden közönség és folytonosság megszűnt közte s az eredeti társaság közt. Lasson urat pedig nem irigyeljük ama synkretismusáért, melyet Hegel és Schmitt között föltalált, hogy jövőendő phylosophiáját fölépítse.

Magamat azonban védenem kellett amaz igazságtalanság ellen,

melyek a bécsi lapokban álltak s következő nyilatkozatot tettem közzé a Hamburger Correspondentben s a Vossische Zeitungban: «Teljesen alaptalan, hogy én, mint a berlini philosophiai társasághoz beérkezett három pályamű biráinak egyike, a magyar napdíjas — mint a Deutsche Zeitung nevezi — értekezését jelentékenynek nyilvánítottam volna. Ellenkezőleg. Ugy találom, hogy az a gúny, melyet e lap a szerzőre és védelmezőire szór, teljesen megérdemelt. Az ön lapja aznapi Juvenal tárczájának: Difficile est satyram non scribere-jét hajlandó volna az ember arra a Magyarországból ide érkezett csodálatos hírre alkalmazni».

Maga a boldog győző is megsokalta a budapesti lapok dagályosságát, mint ezt a bécsi Deutsche Zeitung aug. 9. száma tanúsítja: «Egy törvényszéki irnok, mint philosoph. Tudva van, hogy Magyarországból származott az a hír, hogy ott a zombori törvényszéki irnok, Schmitt Jenő Henrik személyében, kit a berlini philosophiai társaság megkoszoruzott, egy jelentékeny magyar philosoph támadt. Schmitt úr alkalmoszerűnek találta honfitársainak chauvinistikus túlzásait szerényen a kellő mértékre visszavezetni».

Közli aztán az én helyreigazításomat s aztán így folytatja: «A berlini philosophiai társaság titkára is tett közzé egy helyreigazítást ez ügyben, a következőkben: «Ama részint ferde, részint téves hírekkel szemben, melyek a budapesti és bécsi lapokból a berliniekbe is átjöttek, kötelezve érzem magamat, mint a berlini philosophiai társaság titkára, egyúttal Schmitt Jenő Henrik ur, a zombori kir. törvényszék irnoka kivánságára is a következő helyreigazítás közlésére: A berlini philosophiai társaság a Hegel terén állított Hegel-szoborra begyűlt s fönmaradt pénzből s későbbi adományokból alapított Hegel-alapból 1884. jun. hónapban pályázatot hirdetett Hegel dialektikai módszere historico-kritikai előadására. 1886 december végéig három németnyelvű munka érkezett be. A társaság által a pályaművek megbirálására s végérvényű ítélet hozására kiküldött három tagú bizottság, mely Lasson, Frederichs és Michelet tanárokból, a társaság tagjaiból állott, abban állapodott meg, hogy egyik pályaműnek sem adható ki a 750 márka díj. A bizottság két tagjának, nevezetesen Lasson és Frederichs tanároknak javaslátára azonban a philosophiai társaság 1887. jun. 25-iki ülésében elhatározta, hogy a Magyarországból, Zomborból beküldött értekezés szerzőjének, a műben nyilvánuló jelentékeny tehetségért segítségét följánlja az értekezés közzétételére.

Ez értekezés szerzőjéül legközelebb a föntnevezett Schmitt Jenő Hen. a kir. zombori kir. törvényszék irnoka tünt ki. A bizottság jelentésének lényege a philosophiai társaság értekezései legközelebbi füzetében nyomtatásban megjelenik. Meineke, a berlini philosophiai társaság titkára».

Tudomásul veszem, hogy a pénzjutalom javaslata állítólag csak Lasson és Frederichs urak írásbeli véleményében fordult elő. A bizottság egyetlen, s egyedül döntő ülésében, melyen Lasson úr a szavazást kierőszakolta, ez a javaslat szóba sem jött s így nemcsak, hogy meg nem beszéltetett, annál kevésbé hagyatott jóvá, s legkevésbé határoztatott el a bizottság által. A bizottsági jelentés «lényege» meg nem jelenhetik a megnevezett folyóiratban, minthogy az én véleményem, mely legalább is egy harmadát tartalmazza e «lényegnek», a rögtönzött jelentéstevők előtt nem feküdt s így a bizottság döntésében nem érvényesülhetett. Ha az irnok úr értekezésének csak annyi folio lapja van, a hány ivnyinek mondták: a 750 márkányi összeg alig lesz elegendő a nyomtatásra. (Most értesülök azonban, hogy a november 26-iki ülésben e gyalázatos megkoszoruzás díja csak 300 márkában lett megszabva, a mi természetesen nem nagy ár a «jelentékeny tehetség» és egyéb epitheta ornantiáért, mikről az olvasó rögtön értesült, mint: «Nem kevésbé mesteri kézre vall», — «A szerző genialis szelleme» s több efféle.) Tehát a megkoszoruzás a megváltoztatott formában is még mindig fölülmúlja a valóban megígért díjat, kivált ha tekintetbe vesszük a tanulmány elősegítését is. E mellett nem veszem figyelembe azt, hogy egy díj, mely Hegel tiszteletére volt alapítva, oly munkát juttat sajtó alá, mely Hegelt pamphletszerűleg kigunyolja.

A jegyző ama közleménye után a megkoszorúzott szerző újra felbátorodott s hogy fölmagasztaltatását még határozottabban, hivatalos formában felmutathassa, kinevezési okmányát megküldte egyik pesti lapnak.

Ide vonatkozólag a Vossische Zeitung aug. 20-ki számában ez olvasható: «A pesti lapok nagy önelégültséggel közlik amaz iratot, melyet a berlini philosophiai társaság Schmitt urhoz, a zombori törvényszék irnokához küldött, ennek a hegeli dialektika módszeréről irt pálya művére vonatkozólag: «Berlin, 1887. jun. 28. Igen tisztelt uram! Ön egy pályaművet küldött be a hegeli dialektika módszerére vonatkozó pályakérdésre, egy: «A szerző» felirással ellátott, zárt levél kíséretében. Szombaton, jun. 25-én történt jelentés, a Philos. Társaság ülésében, a bírálatra kiküldött: Lasson,

Frederichs és Michelet tanárokból álló bizottság megállapodásának eredményéről. Három munka érkezett be. Fájdalom, a bizottság egyiknek sem ítélte oda a pályadíjat. Azonban a bizottság elismerte az ön által beküldött műnek felette jelentős voltát. Egyik bíráló ítélete, többek közt, így hangzott: «A munkát nagyon kitűnőnek kell mondanom *mély mesteri kézre vall.* A Társaság érdeméül tudhatja be, hogy e mű létrejöttére alkalmat adott». Hibáit abban találták, hogy az antik philosophokat, a középkori Nikolaus Cusanust, Giordano Brunot, Eckhartot, továbbá Hegel ellenfeleit nem veszi tekintetbe, valamint abban, hogy a mű némileg formátlan, habár elismerték nyelvének gyakran meggyőző erejét s részben, ha nem is mindenütt, átszúrt szónoki szépségét. Ennélfogva a Társaság elhatározta, hogy a szerzőnek segédkezést nyújt a mű közzétételében. A segédkezés módja felől egyelőre nem történt megállapodás. A Társaság magától a szerzőtől, *kinek genialitása a Társaságot felette érdekli,* várja a javaslatot. A többek közt szóba került, hogy a mű, talán kivetkőztetve az ismétlésekből, a dagályosságából s mély tartalmának megfelelőbb classicus formában öltöztetve, a Phil. Társaság füzetekben megjelenő kiadványaiban (Halle a/d S bei Pfeffer) kiadható lenne. Ha szabad a magam, mindenesetre csak műkedvelő ítéletét a műről elmondanom, azt kell megjegyezni, hogy az újabbkori iratok közt ritkán kapott meg engem oly csudálatosan mű, mint az, a melyet ön beküldött; hogy én, a mint annak első sorait olvasni kezdtem, elmerültem szerzője genialitásának sodrában. A művet, gondolatainak erélyesebb tömörítésével talán épen korszakalkotóvá lehetne tenni. Mint a Társaság jegyzője, kérem önt, értesítsen engem a szerző szándékáról: Vajjon hajlandó-e és miként elfogadni a Társaság felajánlt segítségét a munka közzétételében, vagy pedig visszaküldjem-e a munkát s kinek? A bizottsági jelentés a philosophiai kiadványokban fog megjelenni. Tisztelettel Meineke, Stadtgerichtsath a. Berlin. W. Kurfürstenstrasse 56. IV.»

Nos, hát az egyáltalán nem igaz, hogy a bizottság a munka nagy jelentőségét beismerte volna. Erről a bizottságban szó sem volt, annál kevésbé hozatott egy többségi határozat. Ama dagályos magasztalások, melyeket a fentebbi irat szórt betűkkel tüntet ki, legfőlebb Lasson úr véleményes jelentésében fordulhattak elő a III. számú pályaműre vonatkozólag, noha még ő is ócsárolta az abstract kategoriák használatát. Frederichs úr pedig előttem bizalmasan kifejezte sajnálkozását, hogy a műben tiszta sensualismus és materialismus foglaltatik. Lasson

úr tehát a saját ítéletével vitte bele a társaságot ama határozat hozatalába, mely a III. számú pályamű szerzőjére e tömjént szórja.

Továbbá az már mégis teljesen abnormis, hogy a társaság állítólag a legmelegebben érdeklődött volna egy szerző genialis szelleme iránt, kinek művét csak Lasson úr mindenesetre jelentékeny szóbőrséggel magasztalhatta föl. De hogy Lasson úr «mesteri kézt» találhatott ez irat durva materialismusában, az azután teljesen az ő felelősségére nehezkedik.

A hivatalos irat további része a «genialis» műben számos, nem jelentéktelen hibát talált, melyeket előbb ki kell javítani, mielőtt sajtó alá kerülhetne. E hibák néhányát megmagyarázza az a tisztelendő álláspont, melyet szerzője elfoglal. A II. számú pályamű, melyet én a díjra sokkal méltóbbnak tartok, abban az alakban jelenik meg a világ előtt, a mint szerzője tollából folyt. S ha a philosophia társaság elnöke ráteszi is javító kezét a III. számú műre, még akkor sincs okom félni attól, hogy megnehezítve volna a döntés a philosophiai közönség számára a két pályamű értéke felől.

Végre oly újnak és hallatlannak, mint a felelősség alól kibuvónak és megalázonak tünik föl előttem, hogy egy philosophiai társaság elöljáróságának egyik tagja magát hivatalosan dilettansnak mondja, s ezt aláírásával megerősíti. E körülmény folytán elhiszszük, ha mondja, hogy az elcsépeelt materialismus néhány első, üres phrasisától elclett ragadtatva. E vallomás, alapjában véve, mit sem változtat a társaság dolgán, mert hiszen úgysis jobbára műkedvelőkből, tanítókból, jogászokból stb. áll. Egyik hivatalbeli társam, egy philosophiai tanár, ki is fejezte előttem csudálkozását, hogyan lehetek én egy oly philosophiai társaságnak tagja, melynek az a sajátsága, hogy egy philosoph sincs benne. Harmadszorra nem is birnak rá egy könnyen, kivált ha egy újabb pályázatról lesz szó, hogy belemenjek — ha csak más feltételeket nem szabnak a bírálók számára. Mindenesetre nagy bátorságra mutat, hogy a társaság valóban új pályázatot hirdetett ki Hegelre vonatkozólag.

Epilog. A szives olvasó pedig vegye jó néven ennek a magát philosophiainak nevező társaság philosophiai pályázatának dráma satyricum-ját. A társaság Hamlet nehéz helyzetébe, oly feladat elé jutott, melynek megoldására képtelen. A különbség csak az, hogy Hamlet éles reflectáló értelme a sors rendeletével jutva összeütközésbe, be is látja erejének elégtelenségét a megoldásban. Épen ez képezi a gondol-

kodó hős helyzetének tragikumát; holott a társaság komikuma abban van, hogy még csak nem is tudja, hogy a feladatra nem termett. Növeli aztán a komikumot, hogy feladatát maga állította elő s így magával keveredett ellenmondásba, holott Hamlet tragikus helyzete épen az, hogy az ellenmondás, melybe jutott, hozzájárulása nélkül jött létre. Ha az az ellenmondás, melybe a cselekvő magával keveredett, a szemlélőben, a nevetséges érzelmét költi föl, az a tragikum, melybe Hamlet jutott a félelem s a részvét érzelmeit költi fel, mint Aristoteles nevezi.

A mostani pályázat utolsó felvonásából pedig azt a komoly hasznot meríthetjük, hogy immár beláthatja a philosopháló világ, hogy azt a szemetet, mely a philosopháló Németországban ötven év alatt felvérődött, előbb el kell tisztítani, mielőtt újra visszatérhetnének ama philosophiai kapcsolatok fölvételére, melyeket egy csupa negatív kriticismus, egy puszta romboló pessimismus s egy oktatás téves útjai szakítottak meg, mely vagy az érzéki, vagy a természetfölötti hit tapasztalatából szedte fegyvereit. Ha ez megtörténnék, akkor teljesezésbe menne, mit egy platói lakoma végén, a reggeli szürkületben Agathon és Aristophanes Socrates uttörőjével együtt megbeszéltek, hogy a valódi tragédiának egyúttal valódi komédiának kell lenni. E pályázat által jelenetezett dráma e szerencsés végét helyezik némi bizonyossággal kilátásba a kiadók. Ez tenné a dolog humorát».

Itt említjük meg, hogy Schmitt a most bemutatott munka ellen egy antikritikát készített és adott ki, a következő czim alatt: *Michelet, und das Geheimniß der Hegelschen Dialektik. Frankfurt 1888.* A harmincznégy lapra terjedő füzetke azt tüzte céljának, hogy a német philosophiai közönség előtt bebizonyítsa, hogy Michelet Schmitt munkája gondolatmenetének követésére egyáltalán képtelen s így annak megítélésére illetéktelen volt. A mi a mű többi részét illeti, a fölött folyik benne a vita, hogy ki értette meg Hegelt? Schmitt-e vagy Michelet? Ha el nem volna koptatva az élez, bátran Schmitttről jegyezhetnők meg, hogy ő az a bizonyos egyetlen hegeli tanítvány, a ki a mestert megértette, csakhogy ő is félreértette.

r.

